Към един проект, към един подход

Пламен Дойнов

Когато на 6 октомври 2006 г. в една от малките зали на Нов български университет се състоя камерната конференция „1956“, поводът беше формулиран почти *игрово* – по повод *50-годишнината на 1956-а*. Неблагозвучното повторение беше не просто наложено, но и търсено. Трябваше да изтъкнем *годишното* в годината така, че да удържим изследователското внимание именно върху случилото се през дванадесетте месеца отпреди 50 години, да проследим отблизо сплитането на събития и творби, на дискурсивни стратегии и текстови практики. Сборникът след форума днес изглежда най-тънък, едва удържащ намеренията на екипа от департамент „Нова българистика“[1]. Дори финансирането му стана някак набързо, хартията и печатът – с оскъдни средства от департаментния бюджет, а за странирането на книжното тяло и изработването на корицата доплатихме лично.

Най-важното беше, че положихме някакво начало и седнахме да чакаме ентусиазма на академичната литературноисторическа общност, който се изля след година при отбелязването на 11 май 2007 г. на 100-годишния юбилей на 1907-а. Тогава вече нямаше кой да спре огромния интерес на изследователи от почти всички академични центрове на България към „годишния подход“, затова понякога се налагаше да извършваме придирчив подбор на участниците в следващите конференции. Така във форумите за двайсет години се включиха над 70 колеги.

Между 2006 и 2010 г. почти всяка една от *годините на литературата* имаше *юбилей* – от 1956 до 1910 г. После юбилеите се разредиха, но през 2012-а отбелязахме 1962-ра, през 2016-а – 1946-а, а през 2025-а завършихме с 1965-а. Така се появиха осем сборника (единствено за 1925-а не излезе книга), в които 67 автори публикуваха 113 статии, студии или есета. Излязоха и отделни авторски книги, един юбилеен вестник, както и серия от тематични блокове в седмичника „Литературен вестник“. Количествените показатели сами по себе си не означават почти нищо, но поне очертават високата вълна на научния интерес. Проектът се оказа плодотворен не заради своята устойчивост във времето, не заради броя на участниците и изданията, а заради методологическата си предизвикателност върху начина, по който се прави литературна история в България. Да видим как.

Несъмнено най-видимата, макар по-скоро повърхностна, но все пак незаобиколима причина е в изненадващото фриволно и сякаш *несериозно* предложение – да се фокусираме само (или предимно) върху една година от календара и всеки от изследователите свободно да си избере върху какво от нея да спре вниманието си. Дали ще е книга, превърнала се по-късно в класическо произведение, или ще е маргинален текст, или пък тенденция, име, комбинация от социолитературни събития – все едно. Важно е да бъдат разпознати от общността като градиво на съответната *литературна година*. Понякога могат да проличат проявите на каприз и дори своеволие при подбора на обекти, но в същината на „годишния подход“ стои именно колективният труд – и като усилие, и като резултат.

Днес повечето от сборниците някои биха ги нарекли с лекота, направо без да им мигне окото, с известна академична корист, „колективна монография“. Разбира се, това не би било нито вярно, нито честно. Не само защото не става дума за държавно или международно финансиран проект, чрез който се набират неистово пари, „точки“ и престиж, а защото включилите се изследователи участват безкористно и солидарно в колективно инвентаризиране на една *литературна година* и артистично изграждане на нейния литературноисторически образ като че ли по *принципа на случайността*. Случайността обаче е по-скоро привидна.

Разбира се, решаващ е предварителният избор в колегиалната среда на департамент „Нова българистика“ *коя година да бъде изследвана*. В началото той е проверяван не само във вътрешноуниверситетски разговор или спор, но и чрез по-малки индивидуални концептуални хипотези, превърнали се в бележки или статии, излъчени като предложения към общността. Такива бяха например цялостната подготовка на текстове за 1907 година, представена в издадения за конференцията юбилеен вестник[2], както и предварителни записки, разпратени като *покани* до

[1] Вж. този първи сборник: *1956*. Поредица „Годините на литературата“ – Книга първа. Съст. П. Дойнов. Нов български университет. С., 2007, 120 с.

[2] Вж. *1907*. Юбилеен вестник. Брой единствен. Издават Департамент „Нова българистика“ на НБУ и Сдружение на български писатели. 11 май 2007.

на стр. 10

Към един проект, към един подход

от стр. 9

бъдещите участници в конференциите за 1946 и 1965 г.[3] Както гласи едно от разпространените подозрения към „годишния подход“, понякога със сигурност личи лично или общностно *пристрастие* към една или друга година. Такова силно влияние излъчва 1907-а, което може иронично да се определи като ирационално омагьосващо. И ако тази година минава за *интелигентски мит*, чийто главен жрец е Михаил Неделчев, по друг митически начин функционира 1968-а, която притежава и междупоколенчески, и интеркултурен залог.

И все пак изборът на *година на литературата* следва критерии, които подлежат не просто на проверка, а на доказване при научните форуми за тях, в последващите студии и книги. Тези критерии са изкристализирали постепенно с напредването на проекта, за тях вече е писано[4] и тук само ще ги припомним с оглед на припламващия дебат около тях през последното десетилетие.

1. Една *литературна година* поставя под въпрос проблема за автономията на литературата. Става дума, разбира се, за автономия както спрямо политическата и държавната власт, така и за властта на пазара. Ето защо от 1907-а до 1989-а в България всички изследвани години (1907, 1910, 1925, 1946, 1956, 1962, 1965, 1968, 1989) проблематизират автономността тъкмо като категория, открояваща се в конкретен исторически момент. В епохата на комунистическия режим този ефект е почти постоянен. Това обяснява и защо няма как да говорим *само за литература*, а неизбежно ще намесваме и политиката, и други видове полета и дискурси. Защото битката за автономия на литературата почти винаги се води *на терена* на политиката, *срещу* или *в обсега на* политиката. И значимостта на литературата, каквато разпознаваме в една литературна година, разбира се, несъмнено се проектира върху по-голям социално-политически фон. Това обаче не отменя въпроса за автономността. Един или друг автор може да не се вписва в тази борба и дори да действа като „обратна сила“ (както Иван Вазов през 1907-а, Димитър Димов през 1946-а или Любомир Левчев през 1989-а и т.н.), но това не означава, че тъкмо това не е една от големите дилеми във всяка *година на литературата*. Защото, от друга страна, личности като д-р Кръстьо Кръстев (1907), Трифон Кунев (1946) или Георги Мишев (1989) – всеки в *своята година* – персонално въплъщават именно идеята за автономността. Определяща е тенденцията и за позиционирането на авторите спрямо нея в литературното поле.

2. Няма спор, че при избора на свои теоретически инструменти „годишният подход“ се връща към инвентаризацията, към максимално изчерпателно обглеждане на литературната продукция през съответната година. Това понякога създава впечатление, че изследователят проявява склонност да *издребнява* и става жертва на събраната от него *многотия*. Дали ще го наречем „пълзящ емпиризъм“, „старомоден филологически позитивизъм“[5] или по-иронично – „крилат позитивизъм“[6], съмненията към подхода остават. Същевременно обаче тази литературна археология не се ограничава само с любуване на (пре)открити експонати. Напротив, в редица статии и книги синхронният срез всъщност е синхронно-диахронен, т.е. не само се *разказва годината* (за което уместно настоява Михаил Неделчев[7]), но и се извършва цялостна *литературноисторическа реконструкция*[8] или дори нещо повече – годината се вгражда като част от по-общ литературноисторически разказ.

Съсредоточаването в годишния формат дава възможност да се изследва как критиката работи за литературната история, да се проследи както непосредствената рецепция (рецензии, статии, дискусии за една книга или за тенденция), така и отложената във времето след края на годината *традиция на четене* и процес на институционализиране на съответните творби, превърнали се за поколения читатели в класически. Тъкмо през годината могат да се открият възникващи *в движение* литературнокритически, а по-късно и литературноисторически предложения за творби, които влизат после в литературноисторически разкази, а някои от тях се стабилизират като произведения в литературния канон. „Годишният подход“ е безценен за проясняването на един или друг индивидуален избор в житейско-творческата траектория на личността. Именно персоналистичното измерение на историческия момент (в ден, месец, година) осигурява ново разбиране и на изследвания автор, и на неговото време. Жанрове като *литературния преглед* или *анкетата* биха могли да действат като *протоканонични* (както през 1907 и 1910 г.), а *дискусиите* в пресата – да ни разкрият подмолните напрежения около официалната политестетика на НРБ (както се случва със социалистическия реализъм през 1956 г.) или генеалогията на една литературна генерация (както става с процесите на селекция сред бъдещото „априлското поколение“ през 1962 г.). При такава методологическа употреба литературната година се оказва не толкова емпирично-позитивистки формат, колкото модел на синхронно-диахронна литературна история.

3. Очевидно е, че всяка *година на литературата* функционира и като периодизационен маркер. Проектът не крие и не иска да крие този факт. Годините могат да бъдат назовани *средищни* или *синтезни* (1910, 1965), *етапни*, *гранични*, *прагови* или *кризисни* (1946, 1956, 1968, 1989), *представителни* или *изразителни* (1907, 1910, 1965), да се намират в центъра на епоха (1962) или в нейната начално-финална зона, но при всички случаи в тях или около тях времето се сгъстява, историческите ритми се ускоряват, някои процеси спират, разпадат се, утихват, изчезват, други се появяват, понякога движещи тенденции достигат своя връх, натрупванията се синтезират. Всичко това обаче става видимо не само в обществото или в политиката, но предимно през литературата. Затова една литературна година би могла да бъде повече или по-малко политическа, икономическа или социокултурна, но тя винаги е *на литературата*. Докато тя се разгръща в своите месеци, литературното поле претърпява напрежения, преображения, катаклизми или просто промени, проявени в събития и текстове. По-съществено е, че периодизацията през едногодишното литературно време не остава на равнището на схемата, а предполага дълбочинно изследване на причините защо дадена литературна епоха се *периодизира* точно тогава.

4. Ако си въобразим невъобразимото, че изследванията на „годините на литературата“ имат някакво самосъзнание, вероятно ще открием, че те се самовъзприемат като проява на *алтернативен литературноисторически подход*, който обаче е доста *скромен*, дори *смирен*, защото не иска да подмени всички останали. Този модел никога е нямал претенцията да бъде нито *най-важният*, нито дори *по-подходящият* сред останалите. Той би могъл да бъде само съпътстващ, методологически помощник, който в синхронните дълбинни срезове на епохата да осигури археологическа видимост и аргументация чрез детайли и моментни картини на процеси и тенденции, да ги провери на терен и в дълбочина, да разколебае или да реконструира изличени контексти, да свърже прокъсани събитийни или причинно-следствени вериги, някои от тях да оспори и отмени, изобщо да извърши внимателна ремонтно-възстановителна работа по слепите места или по прекалено осветените и безкритично възприемани сектори на литературната история.

Не е случайно, че времето му на най-голяма популярност съвпада с началните резултати от т.нар. „архивна революция“ от 90-те години на XX век, развилняла се в началото на новото столетие с разширения достъп до архивите на комунистическата партия и нейната Държавна сигурност. Това беше ключово условие за изследването на *годините на литературата* в периода на НРБ. Тогава се усети и движението към постепенното преодоляване на постструктуралистките и деконструктивистките крайности сред част от българската литературоведска общност, за да се навлезе в епохата *след „смъртта на автора“*, когато именно *фигурата на автора* започна да се преоткрива в различна методологическа перспектива като сложно съотношение между (авто)биография, многопластово творчество, социални и лични взаимоотношения, публично присъствие, рецептивна съдба, посмъртно битие и т.н.

През 2005 г. в департамент „Нова българистика“ Михаил Неделчев създаде Текстологическа школа, прераснала по-късно в Литературноисторическа школа „Д-р Кръстьо Кръстев“ (2011), фокусирана най-вече върху изследвания на еталонни творби, периодични издания и български класици в диапазона от синхронно-диахронни архивни, авторски и интертекстуални мрежи.

След началото на проекта „Годините на литературата“ (6 октомври 2006 г.) дойдоха първите конференции по изградената през април 2008 г. мащабна научна програма „Литературата на Народна република България (1946–1990)“, в която пресечните точки с литературните години зачестиха. Например, без да се афишира като форум за *година на литературата* (1944), защото не е (!), се проведе конференцията „9 септември 1944: Литература и политика“, последвана от научен сборник[9].

Това не са просто академични публични събития в сферата на литературознанието, а серия от изследователски практики, които сочат различен методологически и теоретически избор в края на първото десетилетие на XXI век. Той включва литературноисторическата реконструкция, прилагането на *взаимно четене* на разнородни текстове и източници, разширяване на дисциплинарния хоризонт към антропологическите и социологическите измерения на литературното минало, интензивно прилагане на микроисторическия подход, еднакво внимание към концептуалните, персоналистичните и дискурсивните анализи и (ре)конструкции, извършване не само на индердисциплинарни, но и на интерконтекстуални изследвания. *Годишният подход* предполага точно тези методи и практики, доколкото помни първоначалните си хипнотични и игрови увлечения, основателните предупреждения и критики към тях, но и се вписва в перспективата на една все по-съгласувана научна програма за създаване на цялостна литературна история.

*

Предстоящата книга „*Годините на литературата – модел, проект, практики*“ събира на едно място основните идеи, концептуалните предложения и синтетичните описания на модела и свързаните с него изследователски практики, станал известен като „Годините на литературата“ – един научен проект на департамент „Нова българистика“ на Нов български университет, започнал през 2006 г. Същевременно книгата съдържа и редица съмнения, открити възражения и аргументирани критики към този подход. Всички текстове обаче – в позитив или в негатив – съставят своеобразна *критическа антология* или *фрагментарна теория* на този алтернативен литературноисторически модел. Между кориците ще се видят първите предложения по въвеждането на концепта за *литературната година*; принципите за обосноваване и критериите за подбор на една или друга *година на литературата*, както и по-общи концептуални разработки на конкретни години, станали обект на множество изследвания, научни форуми и сборници – 1907, 1910, 1922/1925, 1946, 1956, 1962, 1965, 1968, 1989... Това е книга *равносметка*, но и *теоретична платформа* със своите „за“ и „против“ към един подход, който след началото XXI век обнови българското литературознание, предлагайки му още един методологически път – също толкова валиден като всички останали.

септември 2026 г.

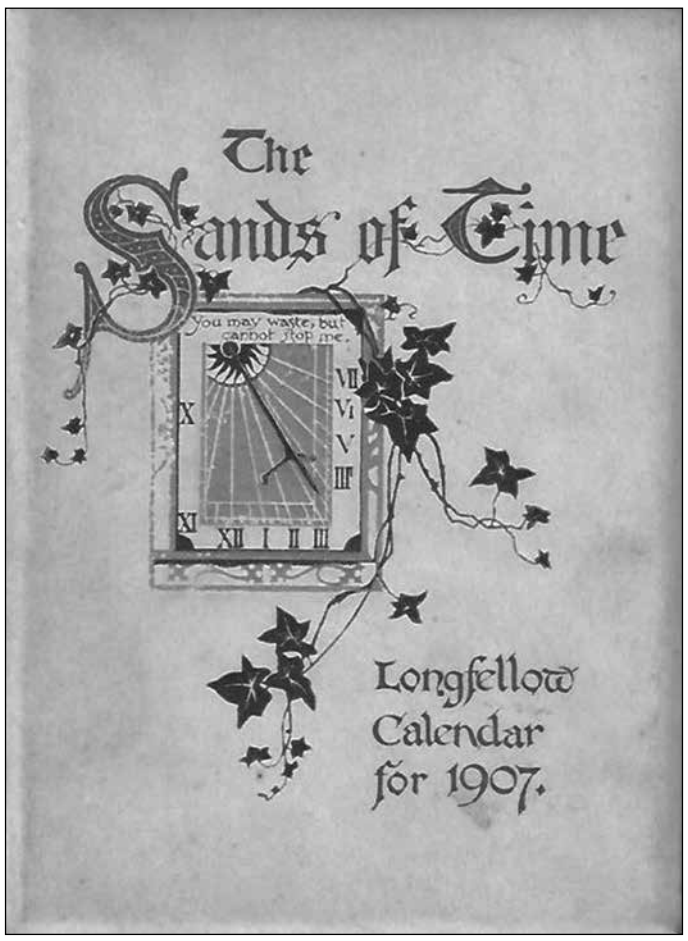

---

[3] Вж. първата публикация на един от текстовете: Дойнов, Пламен. *За 1946 година. Предварителни бележки – Литературен вестник*, бр. 2, 18 – 24.01.2017. Подобен разгърнат текст-покана е изпратен и до участниците в конференцията „1965“, проведена на 24 октомври 2025 г.

[4] Вж. Дойнов, Пламен. *Тезиси към годините на литературата – Литературен вестник*, бр. 7, 24.02 – 2.03.1910.

[5] Вж. тези определения в: Кьосев, Александър. *Още веднъж за едновременността на неедновременното* – в този брой на ЛВ.

[6] Вж. това в: Пенчев, Бойко. *Години и граници* – в този брой на ЛВ.

[7] Вж. за това и в този брой на ЛВ: Неделчев, Михаил. *Да разкажем годината*.

[8] Неделчев, Михаил. *Литературноисторическата реконструкция*. Просвета. С., 2011.

[9] Вж. *9 септември 1944: Литература и политика*. Съст. П. Дойнов. Поредица „Литературата на НРБ: история и теория“. Книга 9. Кралица Маб. Департамент „Нова българистика“ на НБУ. С., 2015.